

Advies RIVM deel 2: verkiezingen met inachtneming van COVID-19

14 oktober 2020

Aanleiding

Op 30 juli jl. hebben wij reeds advies uitgebracht over de maatregelen die genomen zouden moeten worden in de stemlokalen zodat bij de komende verkiezingen kiezers op een veilige manier in het stemlokaal kunnen stemmen en de leden van de stembureaus hun werk veilig kunnen verrichten. Inmiddels is het RIVM-advies vertaald in een kader dat gemeenten kunnen gebruiken bij het selecteren van stemlocaties en bij het bepalen hoe de stemlokalen ingericht moeten worden.

U schreef ons dat maatregelen uit het RIVM-advies inmiddels ook verankerd zijn in de Tijdelijke wet verkiezingen covid-19. Dit wetsvoorstel is ingediend bij de Tweede Kamer en zal naar verwachting in de komende weken behandeld worden door Tweede en Eerste Kamer. In de Tijdelijke wet maatregelen covid-19 is tevens voor verkiezingen als bedoeld in de Kieswet een uitzondering opgenomen op de maximale groepsgrootte. Dit betreft het groepsvorming ten behoeve van de kandidaatstellersprocedure, inrichting van de stemlokalen, de stemming in het stemlokaal (en eventuele wachtrij buiten het stemlokaal van kiezers die aan de stemming willen deelnemen), de stemopneming en de vaststelling van de verkiezingsuitslag.

De zoektocht van gemeenten om geschikte stemlocaties te vinden voor de Tweede Kamerverkiezing (17 maart 2021) en de huidige situatie met betrekking tot het coronavirus geven het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) evenwel aanleiding om opnieuw advies aan het RIVM te vragen.

Het advies gaat in op de aanvullende vragen die u ons stelt en waarop u ons om advies vraagt vanuit adviesaanvraag deel 2: verkiezingen met inachtneming van COVID-19.

Adviesaanvraag RIVM

1. Grote stemlocaties

Omdat het vinden van geschikte stemlocaties (waar het mogelijk is het stemproces zo in te richten dat de 1,5 meter afstand kan worden aangehouden) moeilijk is willen veel gemeenten uitwijken naar grotere locaties waar meerdere (mogelijk 4) stembureaus zitting gaan houden. In dergelijke locaties zullen op bepaalde delen van de dag tientallen en in potentie wel honderd of meer kiezers tegelijk aanwezig zijn (via doorstroom, routing en op 1,5 meter afstand). Omdat het stemmen o.a. vanwege de 1,5 meterregel langer gaat duren dan bij andere verkiezingen

RIVM

A. van Leeuwenhoeklaan 9
3721 MA Bilthoven
Postbus 1
3720 BA Bilthoven
www.rivm.nl

T 030 274 70 00
lci@rivm.nl

wordt er rekening mee gehouden dat kiezers mogelijk wel 15 minuten of langer in de rij moeten staan. De leden van de stembureaus (bij 4 stembureaus ca. 20 personen) zijn een hele dag op de stemlocatie.

Vragen aan RIVM

- **Brengen grote stemlocaties zoals hiervoor geschetst bijzondere gezondheidsrisico's met zich mee?**

Advies RIVM

Indien de maatregelen op dergelijke locaties (meerdere stembureaus op één locatie) goed uitvoerbaar zijn en strikt opgevolgd worden, spelen er theoretisch gezien geen bijzondere gezondheidsrisico's t.a.v. enkelvoudige stembureaus. Om het praktisch en qua uitvoering goed te organiseren kan er gedacht worden aan cohortering per team van stembureauleden in een grotere locatie, waarbij contact tussen de verschillende cohorten wordt vermeden. De cohortering dient zo plaats te vinden zodat er per cohort aparte facilitaire voorzieningen zijn, zoals toilet-, handen was- en pauzeruimtes. Daarnaast is het van groot belang dat de ventilatie in de stembureaus voldoet aan alle eisen. De grotere locaties zijn hier doorgaans niet voor ingericht. Er dient daarom op gespecialiseerd advies ingewonnen te worden of een locatie van dergelijke omvang beschikt over de juiste ventilatie.

Tevens dient er in grotere locaties een duidelijke looproute te zijn met een aparte in- en uitgang waarbij alleen eenrichtingsverkeer mogelijk is. De vraag is echter of het wenselijk is om tot samengevoegde stembureaus over te gaan vanwege de mogelijk complexe organisatie, uitvoerbaarheid en handhaving van de maatregelen. Dit ter bescherming van zowel de kiezers als de stembureauleden.

- **Zou dat het geval zijn, zijn er maatregelen te treffen om de gezondheidsrisico's te mitigeren zodat grote stemlocaties mogelijk kunnen zijn?**

Advies RIVM

Zie het antwoord hierboven.

2. Locaties om de stemmen te tellen

Een deel van de stemlokalen zullen, vanwege de 1,5 meterregel, te klein zijn om de stemmen te tellen. In dergelijke gevallen maakt de Tijdelijke wet het mogelijk dat de stembussen worden overgebracht naar een gemeentelijke locatie waar die stembussen geteld kunnen worden. Op een dergelijke locatie zullen tientallen mensen bijeen kunnen zijn om de telling uit te voeren. Hoewel ook bij het tellen de norm geldt om 1,5 meter afstand te houden, zal dat in de praktijk niet altijd mogelijk zijn. Het tellen kan een aantal uren duren.

Een aantal gemeenten wil het tellen van de stemmen helemaal centraal gaan uitvoeren (de dag na de verkiezing). Het gaat ook om grote gemeenten zoals Groningen en Rotterdam. Het centraal tellen gebeurt dan in grote locaties (zoals bijvoorbeeld AHOY). In het geval van

Rotterdam zijn er wel 1000 mensen betrokken bij het centraal tellen. Het tellen duurt een hele dag.

Vragen aan RIVM

- **Leidt het tellen van de stemmen op grote tellocaties tot bijzondere gezondheidsrisico's?**

Advies RIVM

Indien de maatregelen op deze locaties goed uitvoerbaar zijn en strikt opgevolgd worden, spelen er theoretisch gezien geen bijzondere gezondheidsrisico's t.a.v. een tellocatie behorende bij één stembureau. Om het praktisch en qua uitvoering goed te organiseren kan er gedacht worden aan cohortering per team van tellers per stembureau in een grotere locatie, waarbij contact tussen de verschillende cohorten wordt vermeden. De cohortering dient zo plaats te vinden zodat er per cohort aparte facilitaire voorzieningen zijn, zoals toilet-, handen was- en pauzeruimtes. Daarnaast is het van groot belang dat de ventilatie in de stembureaus voldoet aan alle eisen. De grotere locaties zijn hier doorgaans niet voor ingericht. Er dient daarom op gespecialiseerd advies ingewonnen te worden of een locatie van dergelijke omvang beschikt over de juiste ventilatie.

Tevens dient er in grotere locaties een duidelijke looproute te zijn met een aparte in- en uitgang waarbij alleen eenrichtingsverkeer mogelijk is. De vraag is echter of het wenselijk is om tot centraal tellen over te gaan vanwege de mogelijk complexe organisatie, uitvoerbaarheid en handhaving van de maatregelen.

Het verloop van de epidemie is met betrekking tot dit virus onvoorspelbaar. Met de huidige situatie, met een aanzienlijke toename van nieuwe infecties, is een dergelijke grootschalige aanpak niet wenselijk. We weten echter niet hoe de situatie in het voorjaar zal zijn.

- **Zou dat het geval zijn, zijn er maatregelen te treffen om de gezondheidsrisico's te mitigeren zodat het tellen in grote tellocaties mogelijk kan zijn?**

Advies RIVM

Zie het antwoord hierboven.

3. Personen van 70 jaar en ouder

Overwogen wordt om faciliteiten te gaan bieden aan kiezers die behoren tot de risicogroepen. Op basis van de informatie die staat op <https://www.rivm.nl/coronavirus-covid-19/risicogroepen> concludeert het ministerie van BZK dat alle personen van 70 jaar en ouder tot de risicogroep behoren. Voor personen onder de 70 jaar geldt dat niet generiek, maar is het afhankelijk van het hebben van **onderliggende ziekten**.

Vraag aan RIVM

- **Kan het RIVM bevestigen dat het ministerie van BZK de informatie op <https://www.rivm.nl/coronavirus-covid-19/risicogroepen> juist interpreteert?**

Advies RIVM

Ja, dit is een juiste interpretatie.

4. Mondkapjes/mondneusmaskers

In uw advies van 30 juli jl. staat dat, uitgaande van de 1,5 meterregel, het voor de kiezers en voor de stembureauleden niet noodzakelijk is om een mondkapje/mondneusmasker te dragen. Inmiddels heeft het kabinet het dringende advies gegeven om in publiek toegankelijke binnenruimtes een niet medisch mondkapje te dragen.

Vraag aan RIVM

- **Heeft het in het verlengde van dit advies van het kabinet enige toegevoegde waarde om, als tussen stembureauleden en kiezers een kuchscherp is geplaatst, de stembureauleden ook een niet medisch mondkapje te laten dragen?**

Advies RIVM

Niet-medische mondneuskapjes hebben mogelijk enig positief effect om de verspreiding van het coronavirus tegen te gaan, m.n. door presymptomatische verspreiding van virus vanuit de drager van het kapje tegen te gaan, ervan uitgaande dat personen met klachten zich isoleren en afstand houden.

Het OMT stelt in hun [adviesbrief van 13 oktober](#) dat mondneuskapjes wellicht een rol zouden kunnen spelen in een reductie van de blootstelling aan het virus wat leidt tot een mildere infectie. Hiermee kan het gebruik van mondneuskapjes de ernst van de ziekte als gevolg van een besmetting verminderen. Uiteraard blijft daarnaast van groot belang dat de algemene maatregelen worden gerespecteerd (zoals thuis blijven bij klachten, isolatie- en quarantaine-instructies respecteren, triage) en ter plekke collectieve maatregelen in acht te nemen (zoals geen handen schudden, 1,5 meter afstand, vermijden van drukte, handenwassen en hygiëne).

Eerder hebben we geadviseerd dat bij stembureau locaties speciaal ingericht voor mensen die de gezondheidscheck vragen met 'ja' beantwoorden de stembureauleden een chirurgisch mondneusmasker type IIR dragen. Indien de kiezer in deze speciale stembureaus geassisteerd moet worden tijdens het stemmen worden ook wegwerphandschoenen, spatbril en halterschort gedragen. Ook de kiezer zelf draagt een chirurgisch mondneusmasker type II.

Daarnaast onderscheiden we stembureauleden die staan bij de ingang van het stembureau én stembureauleden die kiezers met een fysieke

bepierking helpen, allen zonder klachten. Hen wordt geadviseerd een chirurgisch mondneus-masker type IIR dragen tijdens deze werkzaamheden.

Daarnaast adviseren we nu aanvullend aan bovenstaand advies dat alle overige stembureauleden een niet-medisch mondneusmasker dragen, zodat dit in lijn is met het beleid vanuit de Rijksoverheid. Zoals ook in de OMT-adviesbrief wordt gesteld kan in situaties waar langdurig gebruik van mondneusmaskers noodzakelijk wordt geacht, een alternatief zoals een faceshield overwogen worden. Het plaatsen van de kuchschermen wordt hiernaast nog steeds geadviseerd.

De kwaliteit van niet-medische mondneusmaskers is momenteel niet geborgd, zodat op dit moment nog geen aanbevelingen over het beste soort masker kunnen worden gegeven. Uit de internationale literatuur lijkt dat er grote verschillen tussen maskers bestaan.

- **Zou het antwoord ja zijn, met welke frequentie moeten stembureauleden het mondkapje vernieuwen? Stembureauleden starten de werkzaamheden om 07.30 uur en kunnen tot middernacht in functie zijn.**

Advies RIVM

Een chirurgisch mondneusmasker of ademhalingsbeschermingsmasker kan maximaal 3 uur gedragen worden. Volg hierin ook de instructie van de fabrikant. Als ademen moeilijker wordt, kan het masker eerder vervangen worden. Het masker dient vervangen te worden als het masker nat voelt, als het beschadigd is of wanneer tussendoor iets gegeten of gedronken wordt. Ons advies voor de praktijk is om het mondneusmasker te vervangen na elke pauze/elk eet- of drinkmoment. Verder dient het masker continu gedragen te worden. Tussentijds op- en afzetten kan alleen als de buitenkant van het masker niet aangeraakt wordt.

Vragen

Mocht BZK vragen hebben naar aanleiding van dit advies dan kunnen die worden gesteld aan ici@rivm.nl.